

ZAŠTITA DRUŠTVENIH I EKONOMSKIH STANDARDA I PROMOVISANJE FER MEĐUNARODNE TRGOVINE U GLOBALNOM SVIJETU

PROTECTION OF SOCIAL AND ECONOMIC STANDARDS AND PROMOTION OF FAIR INTERNATIONAL TRADE IN THE GLOBAL WORLD

Maja Radić

Privredna akademija u Novom Sadu, Fakultet za ekonomiju i inženjerski menadžment, Novi Sad, Republika Srbija

Sanel Ćemer

Internacionalni univerzitet u Goraždu, Fakultet društvenih nauka, Goražde, Bosna i Hercegovina

Mehmed Avdagić

Internacionalni univerzitet u Goraždu, Fakultet društvenih nauka, Goražde, Bosna i Hercegovina

Branka Marković

Nezavisni univerzitet Banja Luka, Banja Luka, Bosna i Hercegovina

©MESTE

JEL kategorija rada: **F13, F42**

Apstrakt

Savremeni ekonomski razvoj zemalja u razvoju velikim dijelom je pod uticajem dosadašnjeg neravnomjernog razvoja proizvodnih snaga, u kome su najvećim dijelom dosadašnje kolonije predstavljale agrarno sirovinski privezak razvijenim industrijskim zemljama. Brz porast industrijske proizvodnje koji je do sada zapažen u nerazvijenim privredama, i potrebe brzog daljeg razvijanja na osnovu savremene tehnike u razvijenim zemljama, sve više zahtijevaju izmjenu položaja u razvoju i značaj međunarodne trgovine i za ove nerazvijene zemlje i za svjetsku ekonomiku uopšte. Međutim, praktično ne postoji „fer“ međunarodna trgovina u globalnom svijetu, i zaštita društvenih i ekonomski standarda skoro da je nemoguća. U mnogim zemljama, pogotovo u nerazvijenim ima se za posljedicu nepostojanje fer međunarodne trgovine. Zbog svega ovoga dolazi do opadanja profitne stope

Adresa autora zaduženog za korespondenciju:

Maja Radić

[✉ maja.radic84@gmail.com](mailto:maja.radic84@gmail.com)

kao determinante izvoza roba i kapitala. Ovo se može posmatrati kao i neke specifičnosti savremenog kapitala. Uloga izvoza kapitala danas se mijenja kvantitativno, kvalitativno, kao i po svojim pojavnim oblicima. Razne pojave rađaju suprotne pojave, utičući jedna na drugu. U tom smislu, danas možemo govoriti o tome da je cijeli svijet u stanju nekog mješovitog poretka: u kojem postoje i klasični privatno kapitalistički konkurentski sistem, i korporacijski kapitalistički (grupno kolektivistički) tržišni sistem i državno kolektivistički sistem. Evidentno je da u nastajanju novog svjetskog poretka među glavnim je tržište preko koga će se upravljati tokovima i sudbinama naroda i država.

Ključne riječi: *komunalizam, vrijednosti, šovinizam, društvene posljedice, profitne stope, izvoz, Transnacionalna preduzeća*

Abstract

Modern economic development of developing countries is largely influenced by the current uneven development of productive forces, in which most of the previous colonies were agrarian raw material pendants to developed industrial countries. The rapid growth of industrial production that has been observed so far in underdeveloped economies, and the need for rapid further development based on modern technology in developed countries, increasingly require a change in development and the importance of international trade for these underdeveloped countries. However, there is virtually no "fair" international trade in the global world, and the protection of social and economic standards is almost impossible in the global world. In many countries, especially in the underdeveloped, this results in a lack of fair international trade. Due to all this, the profit rate as a determinant of exports of goods and capital is declining. This can be seen as some specifics of modern capital. The role of capital exports today is changing quantitatively, qualitatively, as well as in its manifestations. Various phenomena give birth to opposite phenomena, influencing each other. In this sense, today we can say that the whole world is in a state of some mixed order: in which there is both the classical private capitalist competitive system, and the corporate capitalist (group collectivist) market system and the state collectivist system. It is evident that in the emergence of a new world order, among the main ones is the market through which the flows and destinies of nations and states will be managed.

Keywords: *communalism, values, chauvinism, social consequences, profit rates, exports, transnational enterprises.*

1 UVOD

Ekonomska djelatnost koja obuhvata razmjenu robe i usluga sa inostranstvom, odnosno sveukupnu razmjenu materijalnih i nematerijalnih dobara između zemalja naziva se vanjskom trgovinom. U užem smislu ona obuhvata samo promet robe između ekonomskih subjekata iz različitih zemalja pa je predmet vanjskotrgovinske razmjene samo ona roba koja prelazi državnu granicu dok u širem smislu, uz međunarodnu robnu razmjenu, obuhvata i razmjenu ekonomskih usluga, promet kapitala, promet ljudi i prenos vijesti.

Međunarodna trgovina podrazumijeva ukupnu razmjenu jedne zemlje s drugim zemljama te se razvija uporedno s razvojem proizvodnih sredstava i ljudskog rada i povećanjem životnog standarda stanovnika utječući na društveni, ekonomski i politički razvoj zemlje. Tako

međunarodna trgovina postaje nositelj ekonomskom napretka.

Kejns smatra da je profit glavna pokretačka snaga međunarodne trgovine i njegova teorija je zasnovane na stavovima raznih vidova ravnoteže sa naglaskom na punu zaposlenost. Kejns tumači nivo međunarodne trgovine zavisnošću nivoa zaposlenosti od investicija u zemlji i inostranstvu. Pozitivan saldo trgovinskog bilansa implicira smanjenje kamatne stope, podstiče investicionu aktivnost i veći priliv novčanih sredstava iz inostranstva i obrnuto. (Pelević & Vučković, 2007, str. 53)

Međunarodna trgovina je kompromis između suprotstavljenih težnji za uspostavljanjem unutrašnje ravnoteže i pune zaposlenosti i onog obima koji tim izazvanim unutrašnjim stanjem spoljna trgovina još može da postigne.

Ono što je bitno istaći, jeste činjenica da međunarodna trgovina razmjenjujući robu s

drugim zemljama se uporedno razvija s razvojem proizvodnih sredstava i ljudskog rada i povećanjem životnog standarda stanovnika po automatizmu utječe kako na društveni, tako i na ekonomski razvoj zemlje. Na taj način međunarodna trgovina postaje nosioci ekonomskog napretka.

2 MEĐUNARODNA TRGOVINA U GLOBALNOM SVIJETU

2.1 Propisi međunarodne trgovine

Tradicionalno, trgovina se reguliše bilateralnim dogovorima između dvije države. Stoljećima su pod utjecajem merkantilizma države imale visoke tarife i veliki broj restrikcija na međunarodnu trgovinu.

U 19. vijeku, posebno u Britaniji, vjerovanje u prednosti međunarodne trgovine dobija sve veći značaj i ovakvo mišljenje postaje dominantno u većini zapadnih zemalja od tada. U godinama poslije II svjetskog rata, multilateralni sporazumi kao što su GATT i WTO predstavljaju pokušaje stvaranja globalno regulisane trgovinske strukture.

Slobodna trgovina je uobičajeno podržana od strane ekonomski najjačih država u svijetu iako one često utiču na stvaranje selektivnog protekcionizma prema državama koje su važne za njihovu domaću politiku, kao što su poljoprivredni porezi koji su primijenjeni u poljoprivredi i tekstilnoj industriji u SAD-u i Evropi. Holandija i Ujedinjeno kraljevstvo su snažno zagovarale slobodnu trgovinu kada su bile ekonomski dominantne. (Pelević & Vučković, 2007, str. 55)

Danas, SAD, Australija, Japan i Ujedinjeno kraljevstvo snažno zagovaraju slobodnu trgovinu a priključuju im se Indija, Kina i Rusija koje i same postaju ekonomski jake. Kako tarife u međunarodnoj trgovini padaju, javlja se volja među državama da uvedu beztarifne mjere, koje uključuju i direktne strane investicije, nabavku i facilitaciju trgovine.

Tradicionalno su interesi poljoprivredne proizvodnje za slobodnu trgovinu dok proizvodni sektori podržavaju protekcionizam. Ovo se donekle promijenilo zadnjih godina. Činjenica je da su poljoprivredni lobiji u SAD-u, Japanu i Evropi odgovorni za protekcionizam koji se javio u većim sporazumima vezanim za poljoprivrednu trgovinu.

2.2 WTO kao zagovarač fer međunarodne trgovine

Svjetska trgovinska organizacija je međunarodna, multilateralna organizacija koja postavlja pravila za sistem globalnog trgovanja i razrješava nesuglasice među zemljama članicama koje su potpisnice oko 30 različitih sporazuma. Sjedište WTO je u Ženevi a trenutno ima 150 zemalja koje su članice WTO-a. (Samuelson & Noordhaus, 2007, str. 141)

WTO je formirana 1995. godine a kao osnova formiranja poslužio je Okvirni sporazum o tarifama i trgovini (GATT).

Misija organizacije je da poveća međunarodnu trgovinu smanjujući trgovinske barijere i obezbjeđujući platformu za pregovaranja u oblasti trgovine i vezanim poslovima. (Jovanović, 2000, str. 71)

WTO promovise i rukovodi se sljedećim principima trgovine:

- Trgovinski sistem treba biti oslobođen diskriminacije u smislu da jedna država ne može privilegovati jednog partnera u trgovinu u okviru sistema niti se može diskriminativno odnositi prema stranim produktima i uslugama.
- Trgovinski sistem teži slobodnijoj trgovini, odnosno prema manje trgovinskih barijera,
- Trgovinski sistem treba biti predvidiv, sa stranim kompanijama i vladama koje osiguravaju da se barijere neće podizati i da će tržišta biti otvorena,
- Trgovinski sistem treba težiti većoj konkurentnosti.

Sistem treba da manje razvijenim zemljama pruža više privilegija, veću fleksibilnost i dati im više vremena za prilagođavanje. U strukturi WTO-a sve zemlje članice mogu učestvovati u svim vijećima, komisijama, izuzev u Odboru za žalbe i Panelu za rješavanje sporova. U praksi, većina sporova u okviru WTO-a se rješava na neformalnim sastancima.

Dok većina međunarodnih organizacija radi po principu jedna država članica - jedan glas, većina važnih odluka u WTO-u se donosi konsenzusom. Prednost ovakvog načina odlučivanja je da se na taj način donose odluke koje su za većinu prihvatljive. Nedostaci su u potrebnom vremenu

za pregovore i donošenje odluka. (Jovanović, 2000, str. 73)

U stvarnosti, veliki broj odluka se donosi kroz tzv. „zelenu sobu“ u kojima učestvuje manji broj zemalja i dešavaju se u Ženevi ili kroz tzv. „mini-ministraske konferencije“ kada se dešavaju van sjedišta WTO-a. Ovakav način rada često kritikuju zemlje u razvoju koje ne bivaju u iste uključene.

2.3 „Očuvanje“ društvenih i ekonomskih standarda u globalnom svijetu

Globalizacija je krovni termin koji se koristi da bi se predstavila serija ekonomskih, društvenih, tehnoloških, kulturnih i političkih promjena koje se vide kroz povećanu međuzavisnost, integraciju i interakciju među ljudima i kompanijama na različitim lokacijama.

Kao termin, globalizacija je pri put korištena 1944. godine, a ekonomisti je upotrebljavaju od 1981. Theodore Levitt je prvi koji je snažno istakao korištenje termina globalizacija u svom članku „Globalizacija tržišta“ 1983. Termin globalizacija se koristi da bi se ukazalo na ove promjene kao proces ili uzrok turbulentnih promjena. Distinktivno korištenje riječi uključuje:

- Ekonomski i društveno pozitivan kontekst: kao komercijalni pokretač koji donosi unapređenje standarda života – prosperitet za zemlje u razvoju i dalje bogatsvo razvijenim državama.
- Ekonomski, društveno i ekološki negativan kontekst: pokretač „korporativnog imperijalizma“, kao nešto što ugrožava ljudska prava u zemljama u razvoju, te kao nešto što samo propovijeda prosperitet a donosi dalje profiterstvo. Negativni efekti uključuju:
  - kulturnu asimilaciju kroz kulturni imperijalizam,
  - izvoz površnih želja, i
  - razaranje i inhibiciju autentične lokalne i globalne zajednice, ekologije i kulture.

Kao tipična ali prilično restriktivna definicija može se uzeti ona međunarodnog monetarnog fonda koja ističe rastuću ekonomsku međuzavisnost zemalja u svijetu kroz povećan obim i različitost transakcija preko granica u robi i uslugama, slobodno kretanje međunarodnog kapitala, i rapidniju difuziju tehnologije.

Globalizacija, a posebno njen ekonomski aspekt, ima svoje zagovornike ali i protivnike tj. one koji su zagovornici tzv. anti-globalizacije. Anti-globalizacija uglavnom kritikuje proces globalizacije sa aspekta da je proces vođen prema zahtjevima elite. U kritikama naročito se pominju problemi globalne zaštite okoliša koji postaje predmet mnogih sastanaka i međunarodnih konvencija. (Đorđević, 2006, str. 80)

2.4 Smanjivanje profitne stope kao determinante izvoza

Padajuća profitna stopa je samo drugačiji izraz za akumulaciju kapitala i rastuću produktivnost rada, a predstavlja rezultat rasta organskog sastava kapitala. Akumulacija izražava činjenicu da se povećanje viška vrijednosti može nadoknaditi opadanjem profitne stope. Evo šta Mattick o tome kaže: potrebe za akumulacijom rastu usred ubrzanja naučno-tehničke revolucije. Razvijene kapitalističke zemlje traže nove izlaze i ulaze na nova tržišta, kako bi ostvarile nove akumulacije, a koncentracija i centralizacija kapitala su način da se taj cilj ostvari. Da bi se taj cilj ostvario potrebno je razvijati ulogu transnacionalnih kompanija sa internacionalizacijom tržišta i ostvarenje viška vrijednosti i centralizacijom kapitala u međunarodnim razmjenama. Zahvaljujući takvoj politici preko tržišta se lakše dolazi do upravljanja ne samo ljudima već i sirovinama, koje služe velikim za finalnu proizvodnju koja se distribuira kroz tržište po cijelome svijetu. Zahvaljujući tome, ovakav način trgovine internacionalizacijom proizvodnje, realizuje se bezobzira na sve posljedice koje od toga proizilaze. Iako u mnogim zemljama dolazi do opadanja profitne stope i u poređenju sa ukupnim kapitalom i cjelokupnim viškom vrijednosti prekriva se na nivou pojedinih kapitala. Po tome se održava opadanje prometne vrijednosti izazvano stalnim rastom produktivnosti rada. I kao što se ovo opadanje nadoknađuje većom količinom proizvedene robe, tako i povećanje mase viška vrijednosti dopušta da se ublaži tendencija opadanja profitne stope, ali samo onda ako proizvodnja viška vrijednosti teče istim tempom kao i opadanje profitne stope.

2.5 Osnovne tendencije u izvoznj saradnji zemalja u razvoju

Sa jačanjem aktivnosti transnacionalnih preduzeća treba posmatrati šta se dešava u

zemljama u razvoju. Ovo posmatranje je u smislu isključivo na korištenju i preradi primarnih proizvoda i kako je to uticalo na razvoj jednih i drugih. Tome doprinose promjene u samim zemljama u razvoju. Iako se još uvijek izvoz iz zemalja u razvoju ogleda u saradnji sa transnacionalnim preduzećima ogleda kroz izvoz drugih afilijacija uopšte, kao i na raznim ugovornim oblicima saradnje, kao što su kupovina licenci, ugovori o upravljanju i slični ugovori. Najzad, izvoziti mogu i one afilijacije transnacionalnih preduzeća koje nisu bile osnovane radi izvozne ekspanzije, već radi supstituisanja uvoza, ali su ipak u stanju da dio svoje proizvodnje usmjeravaju i u izvoz. Jedna od karakteristika subcontractinga sastoji se u tome da transnacionalna preduzeća podržavaju punu kontrolu nad marketingom proizvoda, istraživanjem tržišta, dizajnom i robnim oznakama i da u cjelini pripremaju operacije podugovorači u zemljama u razvoju.

2.6 Neke društvene posljedice

Nije nam namjera da u cjelini analiziramo društvene posljedice saradnje zemalja u razvoju sa transnacionalnim preduzećima na području izvozno usmjerene industrijske proizvodnje, već želimo jedino da ukažemo na neke uticaje koji su značajni sa stanovišta ukupne ocjene posljedica ovakve saradnje na razvoj. Pritom treba polaziti i od međunarodnih i društveno ekonomskih uslova svake zemlje koja ima ovakve oblike saradnje. Ovo je od bitnog značaja za ocjenu posljedica saradnje. Treba ocjeniti dali ovakva saradnja učvršćuje društveni karakter rada i ravnomjernu raspodjelu dohotka u društvu ili zaoštava protivrječnosti između društvenog karaktera rada i privatnog prisvajanja njegovih rezultata. Interesuje nas kakvu ulogu pri tome igraju međunarodne prilike, politika zemalja domaćina, matične zemlje, odnosno sama transnacionalna preduzeća. Karakteristični uticaji zemlje u razvoju na međunarodne prilike, na transnacionalna preduzeća ili politiku odgovarajućih zemalja vrlo je ograničen, stoga u centru pažnje moraju biti unutrašnji sistem i ekonomska politika zemlje domaćina kao i koordinacija ili kolektivni nastup zemalja u razvoju kao grupe.

Što napredniji i društveno-ekonomski sistem zemlje domaćina, što ravnopravnija raspodjela dohotka u njoj i što značajniji uticaj progresivnih snaga, to su veće mogućnosti da se

ostvare povoljniji razvojni rezultati i da se oni ravnomjernije rasporede u korist cijelog društva, a ne samo pojedinih slijeva, odnosno centara moći. Uticaj transnacionalnih preduzeća je u toliko moćnija, ukoliko je više stranoga kapitala, i u kvantitativnom i kvalitativnom smislu. Društveni rezultati su slabiji ako se saradnja sa transnacionalnim preduzećima usredsređuje samo na nekoliko sektora koji nisu izrazitije povezani sa ostalom primjenom.

Dominantna uloga transnacionalnih reklamnih agencija u svijetu postiže u mnogim zemljama potrošačke navike u skladu sa interesima transnacionalnih preduzeća. Tako se mogu stvoriti potrošačke navike koje ne odgovaraju ekonomski i društvenim uslovima zemalja u razvoju: postiže se potrošnja proizvoda namjenjenih eliti, a time i slične želje siromašnih slojeva što često ide na štetu zadovoljavanja elementarnih životnih potreba.

Tako se na svjetskom tržištu želi obezbjediti sebi što sigurnije ekonomske uslove svuda gdje djeluju veliki. Time smanjuju poslovne razlike. I to je jedan od faktora koji utiče na izbor zemlje, odnosno na lokaciju djelatnosti kompanija sa svojim proizvodima. Kada je riječ o ulaganjima u korištenje i preradu sirovina, odlučujuću ulogu imaju specifični lokacioni faktori, kao što se raspolaganje odgovarajućom sirovinom, odnosno prirodnim resursom ili klimatskim uslovima. Kod prerađivačke industrije koja je u funkciji tržišta od njegovog značaja su infrastrukturni uslovi, blizina zemlje odnosno transportni troškovi, a kod proizvodnje potrošačkih dobara prije svega kupovna moć odnosno dimenzije tržišta.

3 ZAKLJUČAK

Fer i potpuno slobodna trgovina je ideal kojem teži Svjetska trgovinska organizacija, smatrajući da je „svijet jedan i nedjeljiv”.

Samo naivni danas mogu pomisliti da fer i potpuno slobodna trgovina je realnost, nažalost treba uvijek ponavljati da velika riba guta malu ribu.

Sveukupna kretanja u svijetu i određeni poremećaji izazivaju se kako bi se ovladalo tržište u globalnom smislu i kako bi se preko tržišta upravljalo eksplatacijom sirovina, proizvodnjom i na kraju samim tržištem, što je danas evidentno da mnoge bogate države sirovinama su jako siromašne.

Prema tom idealu, koji se možda može smatrati i čisto utopijskim, trgovinski odnosi između pojedinih država treba da se razvijaju slobodno, da cirkulacija roba i usluga ne bude ničim ometana (carine, premije, robni režimi i slično), da granica između domaćeg (unutrašnjeg) i stranog (spoljnog) tržišta bude nevidljiva, te da se funkcija države u toj ekonomskoj sferi svede samo na pitanja sigurnosti prometa (inspekcijski poslovi, propisivanje i kontrola standarda, kontrola kvaliteta i slično).

Model potpuno slobodne i fer trgovine nije realnost savremenog svijeta. Za fer međunarodnu trgovinu se najglasnije zalažu one države koje su u svom

ekonomskom i tehnološkom razvoju dostigle takav nivo da se ne plaše tržišne konkurencije drugih država na svjetskom tržištu.

Npr. uklanjanje trgovinskih barijera iz međunarone trgovine i se, u dugoročnom trendu, materijalizuje u povećanom dohotku, u većoj zaposlenosti i povećanju životnog standarda. To potvrđuje dosadašnje privredno iskustvo mnogih država.

Smatra se da općenito ekonomski razvoj koji obezbjeđuje ubrzani porast proizvodnje, automatski i ravnomjerno dovodi do porasta životnog i ukupnog društvenog i ekonomskog standarda, odnosno kvaliteta života cjelokupnog stanovništva.

CITIRANA DELA

Đorđević, R. (2006). *Uvod u ekonomiju*. Dobjoj.

Jovanović, G. (2000). *Međunarodno poslovno finansiranje*. Beograd: Čigoja štampa.

Pelević, B., & Vučković, V. (2007). *Međunarodna ekonomija*. Beograd: Ekonomski fakultet.

Samuelson, P., & Noordhaus, W. (2007). *Ekonomija* (18 izd.). Zagreb: MATE.

Received for publication: 23.09.2021.

Revision received: 03.10.2021.

Accepted for publication: 10.10.2021.

Kako citirati ovaj rad? / How to cite this article?

Style – APA Sixth Edition:

Radić, M., Čemer, S., Avdagić, M., & Marković, B. (2021, 10 15). Zaštita društvenih i ekonomskih standarda i promovisanje fer međunarodne trgovine u globalnom svijetu. (Z. Čekerevac, Ur.) *FBIM Transactions*, 9(2), 102-107. doi:10.12709/fbim.09.09.02.11

Style – Chicago Sixteenth Edition:

adić, Maja, Sanel Čemer, Mehmed Avdagić, i Branka Marković. 2021. „Zaštita društvenih i ekonomskih standarda i promovisanje fer međunarodne trgovine u globalnom svijetu.“ Urednik Zoran Čekerevac. *FBIM Transactions* (MESTE) 9 (2): 102-107. doi:10.12709/fbim.09.09.02.11.

Style – GOST Name Sort:

Radić Maja [i drugi] Zaštita društvenih i ekonomskih standarda i promovisanje fer međunarodne trgovine u globalnom svijetu [Časopis] // *FBIM Transactions* / ur. Čekerevac Zoran. - Beograd : MESTE, 15 10 2021. - 2 : T. 9. - str. 102-107.

Style – Harvard Anglia:

Radić, M., Čemer, S., Avdagić, M. & Marković, B., 2021. Zaštita društvenih i ekonomskih standarda i promovisanje fer međunarodne trgovine u globalnom svijetu. *FBIM Transactions*, 15 10, 9(2), pp. 102-107.

Style – ISO 690 Numerical Reference:

Zaštita društvenih i ekonomskih standarda i promovisanje fer međunarodne trgovine u globalnom svijetu. Radić, Maja, i drugi. [ur.] Zoran Čekerevac. 2, Beograd : MESTE, 15 10 2021, *FBIM Transactions*, T. 9, str. 102-107.